

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТЕОРЕТИЧНОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ.

Постановка проблеми. Професія "соціальний педагог" в Україні була введена до кваліфікаційного переліку спеціальностей у 1991 р. Потреба в спеціалістах соціально-педагогічного профілю в Україні сьогодні є надзвичайно актуальною.

Якою ж буде професійна та практична підготовка соціального педагога/працівника?

Соціальний педагог - спеціаліст, зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності. Він організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку.

Отримані знання під час теоретичної підготовки допомагають у практиці створювати систему засобів та прийомів для досягнення професійної мети, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, планувати свою діяльність, оцінювати її результативність.

Ці знання реалізуються в практичній діяльності соціального педагога. Вони тісно пов'язані з уміннями, які складають операційний компонент готовності до соціально-педагогічної роботи [4, с. 22].

У сучасних умовах необхідно глибоко продумана, злагоджена система взаємодії педагогічної теорії та практики.

Аналіз досліджень. Проблема взаємозв'язку теорії і практики багатоаспектна і розкривається в наукових дослідженнях із позицій діалектики, методики навчання, теорії розвитку особистості, психології і фізіології. На наш погляд, важливий фізіологічний аспект, відображений у дослідженнях І.М. Сеченов, І.Г. Шавлова, А.Х. Анохіна. Фізіологи розкривають механізм утворення взаємозв'язку теорії з

практикою; вказують, що людині властиве відображення дійсності в узагальненій формі, результатом чого є утворення складних програм дії. Реалізація таких програм, сформованих у центральній нервовій системі, можлива лише тоді, коли утвориться система, що поєднує сенсорні (почуттєві) й рухові компоненти. Фізіологи стверджують, що взаємозв'язок теорії і практики, теоретичного і практичного навчання утворений і зберігається в корі великої півкулі головного мозку, закріплення якого забезпечується у процесі практики, виробничого навчання. Відзначається позитивний вплив взаємозв'язку теорії та практики на формування в учнів динамічного стереотипу, тобто врівноваженої зафіксованої системи умовних і безумовних рефлексів, що лежать в основі навичок і звичок [6, с. 73].

У сучасних умовах особливу загостреність та актуальність набули у галузі педагогічної теорії та практики два завдання:

підвищити якість наукових досліджень, їх теоретичний рівень, посилити їх направленість на розробку проблем, важливих для прискорення економічного, соціального та науково-технічного прогресу;

інтенсифікувати впровадження рекомендацій педагогічної науки та досягнення досвіду у практику і на цій основі підвищення рівня науково-педагогічної культури викладача, забезпечити високу якість учбово-виховної діяльності вищої школи [3, с. 3].

Питання про взаємодію теорії та практики завжди хвилювало діячів педагогічних наук (Ю.К. Бабанського, М.І. Кондакова, А.Г. Хріпкової, А.М. Арсеньєва, Г.С. Костюка та інших діячів). Його актуальність пояснюється не тільки розвитком педагогіки як відносно самостійної галузі наукового знання. Нові вимоги до теорії та практики зумовлені широкими соціальними процесами, характеризуючими розвитком нашого суспільства у цілому, його економіку, культуру, науку, техніку [3, с. 5].

Одне з актуальних завдань сучасної педагогіки — розробити системи навчання, які забезпечували б повноцінний розвиток особистості на всіх щаблях системи неперервної освіти. Виконати це завдання можна завдяки створенню активного навчального середовища, а це вимагає зміни функцій викладача,

розвинутого психолого-педагогічного й науково-методологічного забезпечення для професійного становлення майбутнього фахівця.

У психолого-педагогічній літературі професійний аспект якості знань висвітлено недостатньо, тоді як проблема якості навчання й підготовки майбутнього педагога вимагає орієнтувати освітній процес на формування його готовності до практичної професійно-педагогічної діяльності. Такої думки дотримуються І.Я. Зязюн, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, О.І. Кульчицька та ін. [7], а також ті науковці, які розвивають концепції інноваційної освіти в професійній підготовці педагога (В.Ф. Орлов, О.М. Пехота, О.В. Шестопалюк, О.І. Щербак та ін. [7]). Усі вони фундаментальними засадами розвитку професійної освіти справедливо вважають нову філософію освіти як науки про людину.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей теоретичної та практичної підготовки фахівців для сфери соціальних послуг в університетах України, зокрема у Хмельницькому національному університеті гуманітарного інституту, гуманітарно-педагогічного факультету.

Досліджувала нами проблема взаємозв'язку теорій і практики вищої освіти є основною для побудови навчального процесу в закладах освіти. Вона передбачає не лише кількісне визначення складових процесу навчання, але і їх значення у забезпеченні якості професійних знань і вмінь майбутніх фахівців.

Таким чином, перехід від навчання до педагогічної праці — це не просто крок від засвоєння знань до їх застосування, як це передбачає традиційна дидактика. Відбувається надскладний процес трансформації навчальної діяльності в професійну: замінюються не тільки один провідний тип діяльності іншим, але й соціальний статус студента: для випускника ВНЗ це начебто перехід в інший вимір, на якісно новий рівень - рівень соціальної й функціональної активності педагога — вихователя майбутніх поколінь.

У навчальній діяльності знання, вміння, навички — це те, на що студент спрямовує свою активність, тобто предмет цієї діяльності. Професійна ж діяльність випускника ВНЗ матиме інший предмет: у момент переходу від навчальної діяльності до професійних знань з предмета, діяльність перетворюється на засіб її

реалізації. В процесі особистісно-орієнтованого навчання теоретичні знання стають для студента осмисленими: зі знань, умінь, навичок, придатних лише для складання іспитів, вони перетворюються на живі знання. Студент начебто «розгортається» з минулого через сьогодні в майбутнє, діє в цілісному часовому просторі «вчора — сьогодні — завтра». Для нього стає зрозумілим, що було (зразки теорії і практики), що є (виконувана пізнавальна діяльність) і що буде (модельовані ситуації професійної діяльності). Все це моделює його навчальну діяльність, робить її осмисленою й продуктивною [2, с. 57].

Якість підготовки майбутнього педагога, поза сумнівом, пов'язана з ефективністю й успішністю навчальної діяльності студента. Водночас, успішність будь-якої діяльності, як відомо, визначається активністю особистості та її оптимальним психічним станом. Отже, щоб підвищити якість підготовки майбутніх учителів, слід активізувати пізнавальну діяльність студентів, забезпечити її ефективність і такі умови навчання, за яких різні психічні функції були б в оптимальному або близькому до нього стані. Цього можна досягти. Якщо навчальна діяльність ґрунтуватиметься на принципі індивідуалізації навчання. Тобто якщо воно враховуватиме індивідуально-психічні можливості студентів та їхні схильності до роботи за фахом, а отже, до самоорганізації, саморозвитку й успішності навчання, завдяки чому забезпечуватиметься розвиток професійних здібностей, формуватимуться особистісні якості і, відповідно, психічна готовність до професійної діяльності [11, с. 53-55].

Навчальні плани, які використовуються при підготовці соціальних педагогів у системі вищої школи України на сьогоднішній день містять як теоретичний, так і практичний компоненти, і при цьому другому відводиться особлива увага.

В. Поліщук вказує, що найбільш поширеним співвідношенням теорії і практики у навчальних планах вітчизняних ВНЗ є коефіцієнт 7/3 [9, с. 11], у той час, як таке співвідношення у Канаді становить від 6/4 до 4/6.

У Хмельницькому національному університеті це співвідношення становить 8,7 на 1,3.

Оскільки соціальна робота - прикладна професія, організація практики

студентів посідає особливе місце у підготовці соціальних працівників. Аналіз навчальних, планів підготовки соціальних працівників у різних країнах, проведений 1986 р., довів, що в середньому третина навчального часу відведена на практику. Тільки в Данії та Фінляндії практична підготовка займає менше третини навчального часу. Тим часом як у Британії – половину".

Як відомо, в Україні далеко не завжди навчальні заклади, що готують соціальних працівників, приділяють належну увагу практиці та її відповідності програмі теоретичної підготовки (за даними Володимира Сидорова, питома вага практики у процесі підготовки соціальних працівників в Україні сягає 3-16 %) У Хмельницькому національному університеті гуманітарно-педагогічного факультету за навчальними планами спеціальності "Соціальна педагогіка" теоретичному навчанню приділяється 8424 годин, практиці – 1728 годин, що відповідає 13%. В програмі педагогічної практики відображена система педагогічної практики майбутніх соціальних педагогів, до якої входять такі її види: ознайомча – 60 год. (1 семестр); соціально-виховна (волонтерська) – 60 год. (2 семестр) та соціально-виховна – 120 год. (4 семестр); соціально-педагогічна (діагностична) у закладах освіти - 90 год. (5 семестр); культурно-дозвіллева у таборах - 90 год. (6 семестр); психолого-педагогічна (корекційна) у закладах освіти та соціального виховання - 180 год. (8 семестр); фахова - 120 год. (9 семестр); переддипломна - 50 год. (10 семестр).

Всього за навчальним планом на педагогічну практику відводиться 1728 годин, з них: на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр" – 1134 годин, на освітньо-кваліфікаційному рівні "спеціаліст" – 128 годин. Ми вважаємо, що така система організації педагогічної практики майбутніх соціальних педагогів дає можливість студентам перевірити правильність професійної орієнтації, визначити рівень засвоєння теоретичних знань, сформованості педагогічних умінь, а також визначити психологічну готовність до соціально-педагогічної діяльності.

Хоча, безумовно, практика – одна з найважливіших частин професійної та особистісної підготовки до діяльності соціального працівника. Адже в процесі практики в соціальній службі:

- студент розуміє, що є можливим і неможливим у соціальній роботі, внаслідок чого у нього формується реалістичний підхід до майбутньої професії;
- студент перевіряє "дієвість" теорій, вивчених в аудиторії; іншими словами, він пробує застосовувати те, чого його навчили, інтегрувати знання в єдине ціле;
- маючи справу з гострими соціальними й особистісними проблемами, стикаючись зі складними етичними дилемами, студенти починають краще усвідомлювати свої думки та почуття, розуміти, як ці переживання впливають на їхню професійну діяльність;
- встановлюють діалог між соціальними службами та університетом;
- виникає можливість забезпечити введення нових елементів у роботу соціальної служби [5, 27-28].

Проблема взаємозв'язку теорії і практики тісно пов'язана з дослідженнями інтеграції і диференціації знань, що знаходить висвітлення і при плануванні співвідношення теорії і практики професійної підготовки. Теоретичні основи інтеграції змісту професійно-технічної освіти розроблені Л.П.Беляєвою, яка зазначає, що "єдність інтеграції і диференціації у професійній підготовці має потенційні можливості, зумовлені законами розвитку суспільного виробництва. Інтеграція при цьому є важелем оптимізації кінцевого результату професійної підготовки, служить умовою, засобом підвищення ефективності та скорочення термінів оволодіння основами професійної майстерності майбутніми робітниками в навчальних закладах. Для професійної підготовки базисом інтеграції є розвиток інтеграції науки, техніки і виробництва" [1, с. 97], що визначається у змісті педагогічної освіти.

У підготовці соціальних працівників предметом особливої уваги є інтеграція теорії та практики. З огляду на це, найважливішими методами при викладанні соціальної роботи вважають навчання на досвіді (навчання на робочому місці під час практики, виїзні заняття, максимальне використання практичних прикладів, розробка прикладних та дослідницьких проектів, програм, рефлексивні вправи) та проблемно-орієнтований підхід (вивчення випадків, відпрацювання вмінь). Західні фахівці відзначають, що ключовим для соціальної роботи як навчальної дисципліни

є такий практичний підхід, що орієнтований передусім не на методи роботи, а на цінності.

Підготовка соціальних працівників є ширшою за соціальну роботу як навчальну дисципліну. Освіта в соціальній роботі передбачає “вивчення основних положень практично всіх наукових дисциплін, які є дотичними до питань існування людини (педагогіка, психологія, соціологія, медицина, законодавство, соціальна робота та ін.)” навчання соціальній роботі ґрунтується на загальних і специфічних знаннях, навичках і цінностях (табл.1), спирається на історію та філософію цього фаху, передбачає підтримку ідеї соціальної та економічної справедливості, вдосконалення практики та досліджень у соціальній сфері [5, с. 25-26].

Знання	Вміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ✓ психологія ✓ соціологія ✓ медицина ✓ законодавство ✓ правові аспекти соціального захисту ✓ теорії та методи соціальної роботи ✓ наявні ресурси 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ спілкування та надання інформації ✓ оцінювання потреб ✓ представництво інтересів ✓ підвищення можливостей сприяння розвитку ✓ створення "мережі допомоги" ✓ керівництво процесом допомоги 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ підтримка людини, коли вона стає вразливою ✓ унікальність людини ✓ прийняття відмінностей та різноманітності ✓ повага до людей ✓ самовизначення ✓ залучення, інтеграція, включення у суспільне життя ✓ віра у здатність людини до змін

Проблему інтеграції теорії з практикою піднімає багато теоретиків соціальної роботи не лише північноамериканського континенту. Згідно з результатами спостережень, проведених британським викладачем Дж. Сікер у процесі викладання курсу студентам спеціальності "соціальна робота" (представлених М. Пейном у праці "Сучасна теорія соціальної роботи"), "студенти всередині навчання, а також у більш пізній його частині широко застосовували теорію. Більшість із них мали великі труднощі з її цілісним сприйняттям, продовжували пошуки конфліктів між різними теоріями, а також не були в змозі налагодити зв'язки між теорією, яку вони мали вивчати, та неформальними джерелами теорії. Небагато з них могли вільно

інтегрувати теорію. То були студенти, які мали особливу соціальну підготовку. Вони добре слухали й намагалися зв'язати ідеї з тим, що чули під час зустрічей із клієнтами. Вони могли розвивати ідеї, беручи їх із ряду інших курсів. Вони скоріше бачили зв'язки, ніж розглядали частки знання як окремі фрагменти. Вони також ефективно обговорювали їхні ідеї з клієнтами, яких це стосувалось, отже мали змогу випробувати цінність застосування цих ідей" [8, с. 56-57].

Науковець Р. Барбоур, зі слів британського теоретика соціальної роботи М. Пейна, у процесі своєї викладацької діяльності прийшла до ідеї виділення трьох моделей поєднання теорії з практикою з точки зору розуміння студентами цієї проблеми:

Модель 1. "Просочування усередину", під час якого студенти отримували уявлення про загальні ідеї та методи, проте були неспроможні сказати, звідки вони походять.

Модель 2. Суміш, де специфічні теорії застосовувалися у тих випадках, до яких вони вважалися придатними; кожен студент вибудовував стовбур "професійного знання", яке повинне використовуватись у разі потреби.

Модель 3. Особистий стиль, де знання поєднувались з особистістю студента у формуванні нероздільного цілого [8, с. 59].

Практична професійна підготовка студентів здійснюється впродовж усього періоду їх навчання і передбачає раціональне поєднання теоретичних аудиторних і практичних занять. Авторка методичної розробки "Практика - основа професійної підготовки спеціалістів соціальної роботи" Г. Попович наголошує, що практика студентів - це невід'ємна частина навчального процесу, оскільки вона допомагає вирішувати ряд специфічних проблем, а саме: адаптувати студента до реальних умов майбутньої професійної діяльності; створювати умови для практичного застосування теоретичних знань; формувати та розвивати у студентів базові професійні вміння і навички; діагностувати професійну придатність студента до належного виконання функцій і ролей соціального працівника; до певної міри забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності [10, с. 3].

Співвідношення між теорією та практикою у такій складній області, як

виховання людини, відрізняється деякими суттєвими відмінностями. Об'єктивні закони педагогічної діяльності визначають лише її основне направлення. Вони здійснюються як інваріантні, прокладаючи собі шлях тенденції. Форми прояву педагогічних закономірностей, навпроти, багатоваріантні; у різних ситуаціях вони можуть бути різними й визначатися конкретними умовами. Теорія педагогіки не може передбачити цю безліч конкретних ситуацій, дати завчасно вказівки для кожного передбачуваного випадку [3, с. 12].

Успіх застосування вимог педагогіки дійсно залежить від індивідуальних якостей та рівней майстерності педагога. Цим перш за все пояснює той факт, що одна й та ж рекомендація, один й той же педагогічний засіб можуть приводити у практиці до різних, часом, протилежних результатів. Звідси формула: "той метод гарний, корисний, яким володіє педагог". В певних межах вона вірна. Якщо людина не вміє керувати автомашиною, але володіє майстерністю верхової їзди, то він поїде куди потрібно на коні, а за кермо йому братися даремно. Але це не позначає нібито усі засоби пересування, старі та нові, однаково ефективні [3, с. 14].

Для більш глибокого розуміння єдності теорії та практики, особливо важливо засвоїти співвідношення повторюючого та неповторного. Звичайно, ніщо у нашій діяльності з цілковитою точністю повністю не повторюється; усе знаходиться у процесі неперервної зміни. Та все ж таки у заміні неперервних змін існують взаємозв'язки. Наука їх виділяє. Якщо б не існувало нічого повторного, наука була б неможлива. Отже, завдячуючи відомій повторності педагогічних завдань та ситуацій, педагог може звертатися до раніше накопиченого досвіду. Той, хто не вміє цього робити, кожен раз починаючи заново, навряд чи справиться зі справою. Нічого не вийде у того, хто кожен рік буде повторювати одні й ті ж засоби та ними обмежуватися.

Педагогічна практика завдяки дії наукової теорії збагачується та змінюється. Разом з тим в певних відношеннях практика повніше теорії. Як будь-яке конкретне явище, вона має елементи та якості від яких теорія абстрагується.

Тут суттєво підкреслити: практика завжди була, є та буде невичерпним резервом педагогічних спостережень та знахідок, цілей та відкриттів. Нові сторінки

в історію педагогічної думки вписали саме ті педагоги-новатори, які цілеспрямовано з'єднували теорію та практику, узагальнення з досвідом, новаторську думку з експериментом. Так, новаторський характер, відповідає усій творчості А.С.Макаренка. А особливу впевненість та достовірність отримали ті його висновки, які були перевірені досвідним шляхом.

Розглядаючи взаємовідношення між наукою та практикою, як єдиний цикл, його можна представити відомою триадою: практика – наука – практика. Її глибокий зміст у тому, що особливо у практиці знаходяться корені наукової теорії, а остання, знову повернувши до практики, знаходить у ній своє призначення та перевірку. Образна формула Менделєєва: "Посев научный должен взойти для жатвы народной" – гарно висвітлює ці поривання науки до життя [3, с. 14-15].

У процесі проходження практики студенти оволодівають практичними вміннями та навичками здійснення наукового пошуку, збору, аналізу й обробки емпіричного матеріалу.

Висновок. Отже, аналіз особливостей практичної підготовки соціальних працівників в університетах доводить, що успішність проходження студентами практики забезпечується: 1) розумінням мети та процедури певного виду діяльності; 2) інтеграцією теоретичних знань у практичній діяльності; 3) уважним спостереженням за роботою досвідченого фахівця-практика; 4) забезпеченням можливості виконання подібного виду професійної діяльності під керівництвом висококваліфікованого супервізора-керівника.

Специфіка професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів полягає у забезпеченні наступності і неперервності не тільки теоретичної підготовки, а й педагогічної практики в процесі якої формуються необхідні професійні вміння і навички студентів.

Впевнені, що така діяльність у поєднанні з теоретичними знаннями, практичною діяльністю, науковою роботою, допоможе студентам у майбутньому стати професіоналами високого гатунку, конкурентоспроможними на ринку праці.

Література

1. Беляева А.П. Динамические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах. – М.: Высшая школа, 1991. – 193 с.
2. Венецкий И. Г., Венецкая В. И. Основные математико-статистические понятия и формулы в экономическом анализе: Справочник. — 2-е изд., перераб., доп. - М.: Статистика, 1979. — 447 с.
3. Внедрение достижений педагогики в практику школы / Под ред. В.Е. Гмурмана; Науч. – исслед. ин-т общей педагогики. – М.: Педагогика, 1981. – 144 с.
4. Капська А.Й. та інші. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х.Вайнола. – К.: Наук.світ, 2001. – 129 с.
5. Основи соціальної роботи: Соціальна робота: В 3 ч. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – Ч.1./ Н.Б.Бондаренко, І.М. Грига, Н.В. Кабаченко та ін.; За ред. Т.Семігіної та І.Григи. – 2004. – 178 с. – Бібліогр.: с.173-174.
6. Пальчук М. Принципи реалізації взаємозв’язку теоретичного і виробничого навчання у професійній школі // Педагогіка і психологія професійної школи. – 2005. - №1. – С.72-78.
7. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І. Я. Зязюна та Н. Г. Ничкало. - К., 2003. - 680 с.
8. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. - К., 2000. - 437 с.
9. Поліщук В. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери: зарубіжний досвід: Посібник. - Тернопіль, 2002. - 222 с.
10. Попович Г. Практика - основа професійної підготовки спеціалістів соціальної роботи. - Ужгород, 2001. - 34 с.
11. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтоване професійне навчання: зміст і структура // Педагогіка і психологія. – 2005. - №3. – С.48-56.

Bagriy V.N. Problems of interrelation of theoretical and practical preparation of the future social teachers.

The purpose of the given research is definition of features to theoretical and practical preparation of the experts for branch of social services at universities of Ukraine, at Khmelnytskyi national university of humanitarian institute, humanitarian-pedagogical faculty.

The pedagogical practice is a part of the educational process at the higher educational schools and plays an the training of the specialists of the social work. The practice foresees the checking of the main sums of the social work of students; to apply a receivable professional knowledge in the real conditions, draw them into decision of the practical problems; the development of the skills and habits which are necessary for the needs of the clients and formation of correction aid.